

УДК 81'255.4:82-32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-3-30>**Наталія ТАЦЕНКО,***orcid.org/0000-0003-2604-2340**докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри іноземних мов та лінгводидактики
Сумського державного університету
(Суми, Україна) n.tatsenko@el.sumdu.edu.ua***Юлія БАКАЙ,***orcid.org/0000-0002-9744-274X**асистент викладача, викладач
Державного університету міста Мосул
(Мосул, Ірак) yuliia.bakai@uomosul.edu.iq, y.bakay@aspd.sumdu.edu.ua*

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ АГРЕСІЇ У БРИТАНСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 21 СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано особливості репрезентації концепту агресії в американській і британській літературі 21 століття в порівняльному аспекті. Для проведення компаративного дослідження було вибрано твори американської та британської літератури: «The Young Lions» (Дж. Бойн); «Red Clocks» (Л. Зандер); «The Casual Vacancy» (Дж. К. Роулінг); «The Girl on the Train» (П. Гоукінс). Для проведення дослідження було використано такі методи, як компаративний, текстувальний, концептуальний і культурно-історичний. В американській і британській літературі концепт агресії має складну й багатогранну структуру. З'ясовано, що в ядрі цього концепту перебувають компоненти фізичної та психологічної агресії, натомість периферія репрезентована компонентами вербальної та символічної агресії. Виявлено, що в романі американського письменника Дж. Бойна «The Young Lions» яскраво вираженими є фізична та психологічна агресія, пов'язані передусім із Другою світовою війною, її основними подіями й наслідками. Однак Л. Зандер у романі «Red Clocks» апелює до психологічного типу концепту агресії, компонентами якої виступають приниження, контроль, гнів, безвихідь, безсилля, несправедливість, пригнічення. Досліджено, що в романі британської письменниці Дж. Роулінг «The Casual Vacancy» на відміну від проаналізованих творів американської літератури на першому місці перебуває соціальний вимір концепту агресії. Центральним у романі британської письменниці П. Гоукінс «The Girl on the Train» є концепт агресії, виражений передусім психологічним, емоційним і вербальним його типами. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблена концепція компаративного аналізу може використовуватися під час проведення таких досліджень. Перспективи подальших розвідок ґрунтуються на необхідності порівняльного аналізу мовної репрезентації концепту агресії в інших літературах, зокрема українській.

Ключові слова: агресія, концепт, концептосфера, британська література, американська література, постмодернізм.

Nataliia TATSENKO,*orcid.org/0000-0003-2604-2340**Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Foreign Languages and Linguodidactics
Sumy State University
(Sumy, Ukraine) n.tatsenko@el.sumdu.edu.ua***Yuliia BAKAI,***orcid.org/0000-0002-9744-274X**Assistant Lecturer, Lecturer
University of Mosul
(Mosul, Iraq) yuliia.bakai@uomosul.edu.iq, y.bakay@aspd.sumdu.edu.ua*

LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF AGGRESSION IN THE BRITISH AND AMERICAN LITERATURE OF THE 21ST CENTURY

The article analyses the peculiarities of the representation of the concept of aggression in the American and British literature of the 21st century in a comparative aspect. The works of American and British literature were chosen for the

comparative study: 'The Young Lions' (John Boyne); 'Red Clocks' (L. Zander); 'The Casual Vacancy' (J.K. Rowling); 'The Girl on the Train' (P. Hawkins). The research was conducted using comparative, textual, conceptual, cultural and historical methods. In American and British literature, aggression has a complex and multifaceted structure. It has been found that the core of this concept includes components of physical and psychological aggression, while components of verbal and symbolic aggression represent the periphery. It has been found that in the novel by the American writer J. Boyne 'The Young Lions' physical and psychological aggression are clearly expressed, primarily related to the Second World War, its main events and consequences. However, in his novel Red Clocks, L. Zander appeals to the psychological type of the concept of aggression, the components of which are humiliation, control, anger, hopelessness, powerlessness, injustice, and oppression. It is proved that in the novel by British writer J. K. Rowling 'The Casual Vacancy', unlike the analysed works of American literature, the social dimension of the concept of aggression is in the first place. The central concept in the novel by British writer P. Hawkins 'The Girl on the Train', is the concept of aggression, expressed primarily by its psychological, emotional and verbal types. The practical significance of the results obtained is that the developed concept of comparative analysis can be used in conducting such studies. Prospects for further research are based on the need for a comparative analysis of the linguistic representation of the concept of aggression in other literatures, including Ukrainian.

Key words: aggression, concept, conceptosphere, British literature, American literature, postmodernism.

Постановка проблеми. В американській і британській літературі 21 століття письменники активно звертаються до концепту агресії, що пояснюється швидкими змінами в політичному й соціальному житті у світі. Агресія постає як одна з форм вияву ворожості, деструктивної поведінки й насильства (як фізичного, так і психологічного), спрямованих на завдання шкоди (Krahé, 2020: 14). Як зазначає В. Шевченко, в сучасній літературі через агресію відображаються складні політичні, соціальні й культурні процеси, які впливають на життя суспільства (Шевченко, 2024: 124). Зважаючи на політичні й соціальні події, які відбуваються в США та Великій Британії, дослідники висловлюють думку, що література цих країн сповнена різними відтінками концепту агресії (Бежан, 2024; Kadhim & Mohammed, 2021: 225).

Аналіз досліджень. Поняття «концепт» і «концептосфера» досліджувалися українськими мовознавцями, зокрема І. Голубовською, С. Жаботинською, В. Іващенко, А. Загнітко, О. Селівановою, Н. Слухай, К. Білобровською та ін. Зокрема, на думку І. Голубовської, поняття концепту варто трактувати як структуровану й цілісну одиницю, в основу якої покладено певний сенс, закарбований у свідомості (Голубовська, 2020). Натомість Н. Слухай розглядає концепт у контексті культури та когнітивної лінгвістики (Слухай, 2002), а В. Жайворонок – у контексті етнолінгвістики (Жайворонок, 2004: 23). Як зазначають О. Селіванова та К. Білобровська, термін «концептосфера» варто розуміти як сукупність концептів, які перебувають у системному та ієрархічному зв'язку й відображають певні уявлення (Селіванова, 2006: 261; Білобровська, 2023: 127). У структурі концепту виокремлюються ядро та периферія, які складаються з певних компонентів залежно від контексту та тематики твору. Наприклад, І. Романюк досліджувала вербальний тип концепту агресії в діалогічному дискурсі, на основі чого зробила

висновок про домінування таких компонентів, як словесні вирази й образи, крики, емоційні вигуки, риторичні запитання й оклики (Романюк, 2020: 97).

Мета статті – проаналізувати особливості мовної репрезентації концепту агресії в американській і британській літературі 21 століття в порівняльному аспекті.

Виклад основного матеріалу. У сучасних художніх творах американської та британської літератури агресія представлена її різними типами, передусім фізичною, психологічною, вербальною та символічною. Саме через компоненти цих типів виражається концепт агресії. Варто зазначити, що в ядрі цього концепту перебувають компоненти фізичної та психологічної агресії, натомість периферія репрезентована компонентами вербальної та символічної агресії. На рис. 1 представлено структуру концепту агресії на основі аналізу творів американської та британської літератури. Для порівняльного аналізу було вибрано такі твори, як «The Young Lions» (Дж. Бойн), «Red Clocks» (Л. Зандер), «The Casual Vacancy» (Дж. К. Роулінг), «The Girl on the Train» (П. Гоукінс).

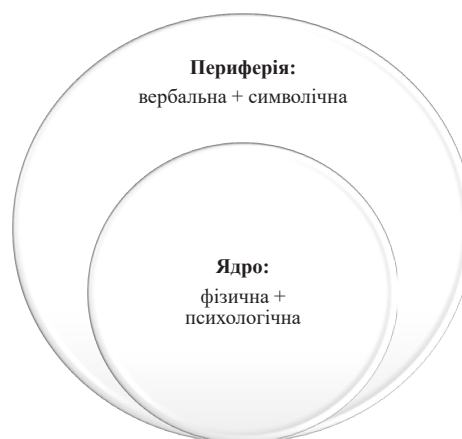

Рис. 1. Структура концепту агресії

Джерело: розроблено авторами

Варто наголосити на тому, що структура концепту агресії є складною і багатокомпонентною. Розглянемо основні компоненти, які перебувають в ядрі та периферії концепту агресії. Складова частина фізичної агресії представлена компонентами гніву, роздратування, фрустрації, злості, контролю, удару, побиття, завдання шкоди, конфлікту та загрози. Крім фізичної, в ядрі знаходяться також компоненти психологічної агресії, репрезентовані образою, психологічним тиском, приниженням, розчаруванням, маніпуляціями, погрозами, зневагою, ізоляцією, негативними оцінками. У периферії перебуває вербальна агресія, представлена такими компонентами, як агресивні висловлювання, крики, образи, погрози, насмішки, агресивна комунікація, негативне ставлення. Символічна агресія репрезентована компонентами загрозливих образів, метафор страху, алегорій, іроній, символізму, гіпербол, антитез, паралелізму, контрасту тощо.

У романі американського письменника Дж. Бойна «*The Young Lions*» яскраво вираженими є фізична та психологічна агресія, пов'язані передусім із Другою світовою війною, її основними подіями й наслідками. Фізичне насильство тісно переплітається з психологічним та емоційним, що виражається через психологічний тиск і психологічні травми, спричинені війною. На рівні фізичної агресії активізуються такі компоненти концепту, як насильство, вбивство, тиск, жорстокість і боротьба, адже герої стають на захист своєї країни. Крім того, додається героїзм, який перебуває на межі зі смертю, наприклад: «**Killing as a regular tool of war**», «**Enjoyment derived from violence**», «**Horror would not annoy a soldier any more than the sight of a hammer annoys a carpenter**». На психологічному рівні концепт агресії реалізується через компоненти втрати, страху, горя, зради, депресії, розчарування і безвиході. Наприклад: «**Fear and horror at the brutality of the war**», «**He was angry at his own weaknesses, at the way they had tricked him, at the way his mind betrayed him in its darkest moments**». Вербальний рівень представлений компонентами злісних і агресивних криків, зойків і слів, сповнених ненависті, як-от: «**He shouted at her, his voice full of hatred, and the words came out like a lash, striking her in the face**». Як бачимо, наведені з роману приклади свідчать про яскраво виражений концепт агресії, яка передусім розгортається на тлі війни, а всі його компоненти виражають почуття, емоції й переживання людей, кожен з яких по-своєму переживає жорстокість і несправедливість війни, втрат і горя.

Прикладом яскраво вираженого концепту агресії в американській літературі також є роман Л. Зандер «*Red Clocks*», в якому на першому місці

перебувають компоненти психологічної агресії. В основу роману покладено внутрішній вимір агресії на міжособистісному рівні, насамперед через порушення прав жінок. Як наслідок, концепт агресії набуває психологічного звучання на відміну від роману Дж. Бойна «*The Young Lions*», де перше місце займає зовнішній вимір агресії, передусім на фізичному рівні у вигляді війни. Однак Л. Зандер апелює до психологічної агресії, компонентами якої виступають приниження, контроль, гнів, безвихідь, безсилля, несправедливість, пригноблення. Наприклад: «**Control over my own body, is really what it comes down to**», «**Choice makes me fifty shades of angry. Whatever I choose, I choose badly**», «**She knew – it was her job as a teacher of history to know – how many horrors are legitimated in public daylight, against the will of most of the people**». Яскраво вираженою також є соціальна агресія, яка виражається через приниження прав жінок на самореалізацію і бажання чи небажання стати матір'ю. Права жінок обмежуються ультиматумами, суворими законами й правилами, що також знаходить вираження в концепті агресії.

У романі британської письменниці Дж. К. Роулінг «*The Casual Vacancy*» на відміну від проаналізованих творів американської літератури на першому місці перебуває соціальний вимір концепту агресії. Це пояснюється передусім тематикою і проблематикою роману, зосередженою на соціальних конфліктах, міжособистісних суперечках і боротьбі за владу будь-якими способами. Боротьба між різними соціальними групами виводить назовні відчуття несправедливості й заздрості, які стають компонентами концепту агресії. Наприклад: «**Other people, Fats had discovered, were mired in embarrassment and pretense, terrified that their truths might leak out, but Fats was attracted by rawness, by everything that was ugly but honest, by the dirty things about which the likes of his father felt humiliated and disgusted**», «**Barry Fairbrother had always said that Pagford was a place of contrasts, where everyone hated everyone else in different ways**». На другому місці перебуває психологічна агресія, що виражається через внутрішній конфлікт і психологічні травми героїв твору. Наприклад, герої Баррі та Пітер виявляють агресію по відношенню до світу й інших людей через наявність внутрішніх конфліктів, невпевненість і незадоволення своїм життям, депресію і безвихідь. З огляду на це основними компонентами концепту психологічної агресії виступають внутрішні конфлікти, психологічні травми, депресія, безвихідь, безсилля, злість по відношенню до себе й оточення. Наприклад: «**In the dead of night, when**

Krystal thought about her life, she could not summon any hope», «She hated herself for feeling this way. She hated herself for wanting to feel nothing, for not being able to get over it», «The voices in his head told him he wasn't good enough. The voices never stopped. They were always there, waiting for him to fail». Крім того, яскраво вираженою є також вербальна агресія, компонентами якої виступають образи, приниження, крики, жорстокі слова, критика, маніпуляції, словесні атаки. Через ці компоненти не тільки виражається агресія героїв твору, але й їхні безвихідь і безсилля в ситуації соціальної нерівності, в якій вони опинилися. Наприклад: «*'You think you're better than me, don't you?' he shouted, his face red with rage. 'Well, you're not. You're no better than anyone else here!», «'Don't you dare talk to me like that!' she yelled, her voice trembling with fury».*

Центральним у романі британської письменниці П. Гоукінс «*The Girl on the Train*» є концепт агресії, виражений передусім психологічним, емоційним і вербальним його типами. В основу твору покладено опис внутрішнього світу героїнь, що виражається через їхні взаємовідносини. Психологічний портрет головної героїні Рейчел представлений депресією, алкогольною залежністю і проблемами в особистому житті, тому й концепт психологічної агресії представлений компонентами депресії, залежності, нещастя, психологічної травми, внутрішнього конфлікту, психологічних маніпуляцій. Наприклад: «*Hollowness: that I understand. I'm starting to believe that there isn't anything you can do to fix it. That's what I've taken from the therapy sessions: the holes in your life are permanent. You have to grow around them, like tree roots around concrete; you mould yourself through the gaps», «I have lost control over everything, even the places in my head», «I feel like I'm always on the edge of something, ready to fall, but never really knowing where the ground is».* Яскраво вираженою є емоційна агресія, виражена компонентами зради, обману, брехні, недовіри, психоемоційної напруги. Прикладом вияву емоційної агресії у творі виступає чоловік Рейчел Том, який виражає всі компоненти концепту по відношенню до своєї дружини, наприклад: «*I can't stand it. I can't stand how they look at me, how they talk to me, how they judge me. I want to scream at them all», «Don't touch me! Don't come near me! You've ruined everything, and I don't want to hear your excuses anymore!».* На вербальному рівні концепт агресії передусім виявляється через компоненти словесних атак, дуже емоційних вигуків, жорстоких звинувачень і образ, як-от: «*I don't care what you say! You've already made your decision, haven't you? You've already judged me»,*

«I'm so sick of your lies. Stop pretending like you don't know what's going on!», «You've ruined everything! Do you understand that? Everything is ruined because of you!». Як бачимо, на відміну від інших проаналізованих творів у романі П. Гоукінс «*The Girl on the Train*» концепт «агресія» реалізується передусім на внутрішній стороні агресії через взаємовідносини між героями. Центральним є не соціальний, а міжособистісний конфлікт, а отже, агресія викликана непорозуміннями і труднощами в стосунках між чоловіком і жінкою.

У таблиці 1 узагальнено вияви концепту агресії на символічному рівні в американській і британській літературі на основі компонентів, представлених художніми засобами й стилістичними фігурами з прикладами.

Як бачимо, на символічному рівні концепт «агресія» в американській і британській літературі реалізується через різні художні засоби й стилістичні фігури, що пояснюється тематикою і проблематикою проаналізованих романів. Варто зазначити, що компоненти символічної агресії підсилюють і увиразнюють інші типи агресії, зокрема фізичну, психологічну й вербальну. Якщо в романі Дж. Бойна «*The Young Lions*» центральним загрозливим образом є війна, то всі художні засоби й символи пов'язані саме з воєнною проблематикою. Війна в романі алегорично представлена через всеосяжну та всепоглинальну руйнівну силу, а в алегорії молодих левів постають воїни й жертви війни. Крім того, війна зображена через велику кількість гіпербол та антитез, щоб показати всю її жорстокість і несправедливість. Натомість у романі Дж. К. Роулінг «*The Casual Vacancy*» центральним загрозливим образом виступає місто Пагфорд як увиразнення жорстокості боротьби різних соціальних груп. Авторка твору характеризує це місто через метафору отрути, що охоплює все навколо: «*The poison that ran through the town»,* ідеальний фасад якого протиставляється трагічним подіям, котрі в ньому відбуваються, адже в цьому замкнутому просторі люди нещасні й агресивні.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що в американській і британській літературі концепт агресії має складну й багатогранну структуру. З'ясовано, що в ядрі цього концепту перебувають компоненти фізичної та психологічної агресії, натомість периферія репрезентована компонентами вербальної та символічної агресії. Виявлено, що в романі американського письменника Дж. Бойна «*The Young Lions*» яскраво вираженими є фізична та психологічна агресія, пов'язані передусім із Другою світовою війною, її основними подіями й наслідками.

Таблиця 1

Вияви концепту агресії на символічному рівні

Художній засіб / стилістична фігура	Американська література	Британська література
Загрозливі образи	Війна, насильство, обмеження, контроль, приниження	Місто Пагфорд, жорстокість, поїзд, вікно
Метафора	«Choice makes me fifty shades of angry. Whatever I choose, I choose badly»; «The rocked heart. The gentle, silent sound»	«The poison that ran through the town»; «The train tracks that lead nowhere»; «The walls closing in»; «The darkness that surrounds her»
Алегорія	війна – руйнівна сила; молоді леви – жертви війни; червоні годинники – тиск часу, його незворотність	поїзд – символ руху до невідомого й незнамого; вікно як бар'єр між реальністю й вигадкою
Гіпербола	війна – всеосяжне насильство, яке руйнує; час – тиск на жінок	місто як отрута, яка охоплює все навколо; «I can feel it in my bones» – перебільшене відчуття тривоги
Антитеза	героїзм – жорстокість; вибір – контроль; боротьба – покора	ідеальний вигляд – трагічні події; спостереження за людьми – внутрішня ізоляція

Джерело: розроблено авторами

Однак Л. Зандер у романі «*Red Clocks*» апелює до психологічного типу концепту агресії, компонентами якої виступають приниження, контроль, гнів, безвихідь, безсилля, несправедливість, пригноблення. Досліджено, що в романі британської письменниці Дж. К. Роулінг «*The Casual Vacancy*» на відміну від проаналізованих творів американської літератури на першому місці перебуває соці-

альний вимір концепту агресії. Центральним у романі британської письменниці П. Гоукінс «*The Girl on the Train*» є концепт агресії, виражений передусім психологічним, емоційним і вербальним його типами. Перспективи подальших досліджень вбачаються в необхідності порівняльного аналізу мовної репрезентації концепту агресії в інших літературах, зокрема українській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бежан О. Травма та посттравматичний синдром в американській літературі першої половини XXI ст.: компаративний дискурс. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 2024162. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-22>.
2. Білобровська К. О. Поняття «концепт» і «концептосфера» у літературознавчому вимірі. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. № 2. С. 127–133. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_2/24.pdf.
3. Голубовська І., Жаботинська С., Жайворонок В., Загнітко А., Іващенко В., Кононенко В., ... Фрумкіна Р. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки*. 2020. № 1202091.
4. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
5. Kadhim H. A. K., Mohammed W. S. M. Aggressive Language in Literature: A Pragmatic Approach. *Arab World English Journal*. 2021. Vol. 12. No. 4. P. 224–242. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no4.16>.
6. Krahé B. *The social psychology of aggression*. Routledge, 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429466496>.
7. Романюк І. В. Вербальні прояви агресії в конфліктному діалогічному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2020. Вип. 46. С. 97–99. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-2.23>.
8. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава, 2006. 716 с.
9. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць*. Київ, 2002. С. 462–470.
10. Шевченко В. Концепт агресія в англомовному дискурсі війни: когнітивно-семантичний вимір. *Philological Treatises*. 2024. Вип. 16. № 2. С. 124–132.

REFERENCES

1. Bezhan O. (2024) Travmataposttravmatychnyisindromv amerykanskiiliteraturipershoipolovynyXXIst.komparatyvnyi dyskurs. [Trauma and post-traumatic syndrome in American literature of the first half of the 21st century comparative discourse] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2024. № 2024162. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-22>. [in Ukrainian]
2. Bilobrovska K. O. (2023) Poniattia «kontsept» i «kontseptosfera» u literaturoznavchomu vymiri. [The concept of “concept” and “conceptosphere” in literary studies] Zakarpatski filolohichni studii. 2023. Vyp. 32. № 2. S. 127–133. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_2/24.pdf. [in Ukrainian]

3. Holubovska I., Zhabotynska S., Zhaivoronok V., Zahnitko A., Ivashchenko V., Kononenko V., ... Frumkina R. (2020) Poniattia «kontseptosfera» ta «kontsept» u suchasni linhvistytsi. [The concepts of “conceptosphere” and “concept” in modern linguistics] Vcheni zapysky. 2020. № 1202091. [in Ukrainian]
4. Zhaivoronok V. V. (2004) Etnolinhvistyka v koli sumizhnykh nauk. [Ethnolinguistics within the circle of related sciences] Movoznavstvo. 2004. № 5–6. S. 23–35. [in Ukrainian]
5. Kadhim H. A. K., Mohammed W. S. M. (2021) Aggressive Language in Literature: A Pragmatic Approach. Arab World English Journal. 2021. Vol. 12. No. 4. P. 224–242. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no4.16>. [in English]
6. Krahé B. (2020) The social psychology of aggression. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429466496>. [in English]
7. Romaniuk I. V. (2020) Verbalni proiavy ahresii v konfliktomu dialohichnomu dyskursi. [Verbal manifestations of aggression in conflict dialogical discourse] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia. 2020. Vyp. 46. S. 97–99. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-2.23>. [in Ukrainian]
8. Selivanova O. O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern linguistics: terminological encyclopedia] Poltava. 716 s. [in Ukrainian]
9. Slukhai N. V. (2002) Suchasni linhvistychni teorii kontseptu yak movno-kulturnoho fenomena. [Modern linguistic theories of the concept as a linguistic and cultural phenomenon] Movni i kontseptualni kartyny svitu: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv. S. 462–470. [in Ukrainian]
10. Shevchenko V. (2024) Kontsept ahresiia v anhlomovnomu dyskursi viiny: kohnityvno-semantychnyi vymir. [The concept of aggression in English-language war discourse cognitive-semantic dimension] Philological Treatises. 2024. Vyp. 16. № 2. S. 124–132. [in Ukrainian]